

Recenzja rozprawy doktorskiej Łukasza Steczka „Działalność firmy organmistrzowskiej Biernacki w granicach archidiecezji katowickiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze”, Katowice 2023, ss. 450. Promotor: ks. dr hab. Henryk Olszar, prof. UŚ.

Przywołując definicję J. Kisielińskiego, organy to instrument muzyczny, dęty, klawiszowy, który jest złożony z systemu powietrznego, piszczałek, mechanizmów klawiaturowych służących do grania i rejestrowych do włączania głosów, oraz szafy organowej z prospektem. Na ziemiach polskich ich występowanie datuje się co najmniej od XIII w. W parafiach upowszechniły się w XVII w. Służyły uświetnieniu liturgii. Były przedmiotem troski duchowieństwa posługującego przy kościele. Gromadziły wokół siebie głównie organistów, ale w źródłach historycznym są także łączone z: nauczycielami, zakrystianami, dzwonnikami, grabarzami, kantorami, kalikantami. Organiści cieszyli się wielkim szacunkiem. Przywołując słowa biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego (1736-1794), był to „najprzedniejszy ... z sług kościelnych, zwłaszcza gdy gdzie przystojny człowiek, który nie mało się przykłada do pomocy w kościele i do nabożeństwa”. Równie ważną rolę, odgrywali na przestrzeni wieków również wykonawcy tego instrumentu. Organmistrzowie nie tylko budowali nowe organy, ale troszczyli się o już istniejące, dokonując niezbędnych remontów i konserwacji czy doradzając przy modernizacjach.

Problematyką organów, odnoszącą się do jeden firmy w określonym zakresie terytorialnym i czasowym, podjął się p. Łukasz Steczek. Jako cel swoich badań obrał zakład Biernackich. Odnosząc się do zasięgu terytorialnego, napisał: „Aktywność tego warsztatu miała miejsce na terenie dawnej diecezji katowickiej (1925-1992), obejmującej większy zasięg terytorialny niż dzisiejsza archidiecezja katowicka. Jednakże rozprawa pomija omówienie form działalności rodziny Biernackich w kilku dekanatach diecezji gliwickiej i bielsko-żywieckiej należących przed 1992 rokiem do diecezji katowickiej. Skupia się jedynie na jej spuściźnie w obrębie archidiecezji katowickiej”, s. 33. Celem dysertacji jest „próba przeprowadzenia badań historycznych oraz instrumentoznawczych nad efektem działań fabryki organmistrzów Biernackich w granicach wspomnianej archidiecezji katowickiej. Jej istotę stanowi odpowiedzenie na kilka pytań. Jakie formy prac wykonał ten zakład? Jak szeroki zasięg terytorialny one obejmowały? Jakie cechy techniczne i brzmieniowe posiadają lub posiadały instrumenty wyprodukowane przez tę firmę? Synteza ta dąży do uporządkowania znanych dotychczas informacji i poszerzenie ich o zaktualizowane wiadomości”, s. 33. Przedmiot badań, zakres terytorialny oraz chronologiczny, nie budzą wątpliwości recenzenta. To samo stwierdzenie można odnieść do metody historyczno-analitycznej oraz empirycznej, zastosowanej przez autora.

By rozwiązać postawione w tytule dysertacji zadanie badawcze, autor musiał podjąć szeroko zakrojoną kwerendę. W tym celu przebadał zasoby: Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, 5 prywatnych: Błażeja Ploskiego, Juliana Gembalskiego, Karoliny Marek, Mateusza Weczerka, oraz własne, 21 parafialnych: Imienia NMP i św. Bartłomieja w Piekarach Śląskich, Matki Bożej Bolesnej w Mysłowicach-Brzęczkowicach, Matki Bożej Fatimskiej w Mysłowicach-Wesołej, Matki Bożej Królowej Różańca Świętego w Łaziskach Górnych, Matki Bożej Różańcowej w Chropaczowie, Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wyrach, Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Orzeszu-Jaśkowicach, Nawiedzenia NMP w Orzeszu, Nawiedzenia NMP w Połomii, NMP Królowej Polski w Czernicy, Opatrzności Bożej w Katowicach-Zawodziu, św. Antoniego w Rybniku, św. Jacka w Mysłowicach-Morgach, św. Pawła Apostoła w Rudzie Śląskiej-Nowym Bytomiu, św. Urbana w Paniówkach, św. Anny w Katowicach-Janowie, św. Barbary w Chorzowie, św. Katarzyny w Jastrzębiu Górnym, św. Marii Magdaleny w Tychach, Trójcy Przenajświętszej w Katowicach-Kostuchnie, Wniebowzięcia NMP w Radlinie-Biertułowach, jak też Archiwum Prowincji Polskiej Towarzystwa Boskiego Zbawiciela w Krakowie. Autor wykorzystał nadto zasoby Biblioteki Teologicznej – Oddziału Specjalistycznego Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Wykorzystał także źródło drukowane, jakim jest *Księga Adresowa Miasta Wielkich Katowic 1935/36 r.*, wydana w 1935 r. w Katowicach. Szczegółowo wyliczone zostały strony w Internecie, zawierające istotne informacje do rozwiązania zadania badawczego. Autor podał także wykaz wykorzystanych encyklopedii, leksykonów, katalogów, słowników oraz artykuły i opracowania (s. 20-30). Oddzielnie ujęta została prasa, jak też niezwykle ważne źródło informacji w postaci 25 wywiadów m.in. z organmistrzami, organistami, duchownymi. Przeprowadzoną kwerendę należy docenić. Dostarczyła materiał, dzięki któremu dysertacja mogła powstać. Ukazuje zaangażowanie i wysiłek badawczy autora. Wykorzystanie zebranych informacji, ukazało warsztat naukowy p. Steczka. Uwagą można opatrzyć źródła netograficzne, które nie posiadają notatki o dacie dostępu. Natomiast wielkie zdziwienie recenzenta wywołał brak w bibliografii fundamentalnej dla tego rodzaju opracowań *Polskiej bibliografii organów*, autorstwa prof. Marii Szymanowicz, której dotychczas wydano 4 woluminy: t. 1, Lublin 2011; t. 2, Lublin 2014; t. 3, Lublin 2018; t. 4, Lublin 2020.

Zebrany przez autora dysertacji materiał, umożliwił konstrukcję pracy w oparciu o rozdziały. W pierwszym zostały przedstawione dzieje firmy organmistrzowskiej Biernacki. Autor opisał w nim jej powstanie i siedzibę, ukazał organmistrzów oraz ich działalność poza Górnym Śląskiem. Drugi rozdział został poświęcony aktywności firmy Biernacki na Górnym Śląsku. Znalazły się w nim zagadnienia reklamy, budowy instrumentów, remonty, przebudowy, translokacji oraz opis niezrealizowanych ofert. Niezwykle obszerny jest 3 rozdział, traktujący o organach firmy Biernacki w granicach archidiecezji katowickiej. Autor wyróżnił instrumenty wybudowane w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Jest to najobszerniejszy rozdział dysertacji, w którym p. Steczek przedstawił szczegółowe informacje o organach w układzie chronologicznym, przyjmując układ według dat poświęcenia lub odbioru instrumentu. Jak napisał autor: „Omówienie poszczególnych z nich zaprezentowano w następującym układzie: zarys historyczny kościoła i parafii, dzieje instrumentu, dane techniczne i

dyspozycje głosowe”, s. 36. Należy podkreślić, że ta część pracy stała się dla autora miejscem wykazanie się kunsztem historyka Kościoła i muzykologa. Przyjęte założenie układu prezentowanych zagadnień zostało zrealizowane. Pod względem merytorycznym, rozdział trzeci jest miejscem kumulacji faktów, dat, danych technicznych, ważnych informacji. Z obowiązku recenzent wskaże tylko niektóre nieścisłości, które warto byłoby w rozprawie naukowej potraktować z większą uwagą. Niech za przykład posłuży zapis: „Parafia radzionkowska wraz z pierwszą świątynią powstała prawdopodobnie przed 1326 rokiem”, s. 204. Z 1326 r. pochodzą spisy świętopietrza i dziesięciny papieskiej, opublikowane w Monumenta Poloniae Vaticana. Są tam informacje o obciążeniach parafialnych na rzecz Stolicy Apostolskiej. Zdaniem recenzenta, uwaga że „prawdopodobnie”, bez wyjaśnienia dlaczego nie jesteśmy w stanie określić daty erygowania parafii, winna być ujęta w sposób: pierwsza wzmianka źródłowa o parafii datowana jest na 1326 r. W czwartym rozdziale p. Steczek ukazał tematykę związaną z cechami konstrukcyjnymi i brzmieniowymi organów powstałych w warsztacie firmy Biernackich. Jest to pod pewnymi względami rozwinięcie zagadnień o których traktował rozdział trzeci. Na dokładność badawczą doktoranta wskazują umieszczone w tej części pracy tabele. Nie tylko są wynikiem dokładnej i szczegółowej kwerendy oraz wykorzystania zebranego materiału, ale w czytelny sposób ukazują prezentowane treści. Podkreślić należy w merytorycznej części pracy, na którą składają się 4 rozdziały, umiejętność wprowadzenia autora w każdy z nich, oraz ważne zdaniem recenzenta podsumowanie, jakie znajduje się na końcu każdej z czterech części. To nie tylko czytelny sygnał przemyślanej konstrukcji pracy, ale też umiejętności wykorzystania zebranych informacji, wyraz panowania autora nad tekstem, co jest potwierdzeniem jego akrybii naukowej.

Bardzo umiejętnie wkomponowane w tekst są cytaty ze źródeł. Wyróżnione mniejszą czcionką, stanowią dobrą ilustrację merytorycznej narracji autora dysertacji. Recenzent poczuwa się do wskazania pewnej nieścisłości w tym zakresie. Autor napisał: „Świadczy o tym zapewnienie ówczesnego dyrektora Huty Pokój [Henryka Gluecka – Ł. S.], który wyraził gotowość pokrycia połowy kosztów”, s. 96. Gdyby to był cytat, tekst zostałby zapisany jak wyżej wskazano. Natomiast jeśli to jest narracja, to nic nie stoi na przeszkodzie, by zapisać imię i nazwisko bez uzupełnień. Być może mamy w tym miejscu do czynienia z pisanem językiem źródeł? Także w innym miejscu cytat nie jest wyróżniony, tylko wpleciony w cudzysłów w tekst pracy, s. 192-193.

Konstrukcja pracy została uzupełniona o: wykaz skrótów, wstęp, zakończenie, spis tabel, aneks, spis wykresów, spis map, spis dokumentów, spis fotografii. Ktokolwiek zajmuje się pracą naukową, zdaje sobie sprawę jak czasochłonne i wymagające uwagi jest przygotowanie tych elementów dysertacji. Tym bardziej zasługuje na podkreślenie i pozytywną ocenę. Jediną uwagę można odnieść w kierunku zakończenia, w którym pierwsze trzy akapity winny odnosić się raczej do wstępu.

Pod względem formalnym autor wykazał się konsekwencją w stosowaniu przyjętego systemu przypisów. Pełnią one nie tylko rolę informacji o źródłach wiedzy p. Steczka, ale w warstwie opisowej ukazują jego umiejętność pogłębionej interpretacji faktów, danych technicznych czy osób. Układ pracy jest czytelny, nie wymagający uwag.

Natomiast w recenzowanej dysertacji należałoby zrobić szczegółową adiustację językową. Niestety, autor często posługuje się tymi samymi wyrazami lub posiadającymi ten sam źródłosłów i różne końcówki fleksyjne w tym samym lub sąsiadujących zdaniach. Jako egzemplifikacje można wskazać: katowickiej, katowicka, katowickiej, katowickiej, s. 33; wstępem, wstępy, s. 35; fotograficzna, fotograficzną, s. 37; jego, jego, s. 42; organmistrzowskich, organmistrzowska, s. 55; manuałach, manuału, manuału, s. 87; międzywojennym, międzywojennym, s. 91; Bytom, Bytomiu, s. 95; poświęcenia, poświęcenia, s. 97; roku, roku, roku, roku, s. 102, 120 i wiele innych); piszczalkowej, piszczalkowe, s. 115; organów, organowy, organista, s. 117; piszczalek, piszczalkową, piszczalki, piszczalkowymi, s. 119; Bednorz, Bednorza, s. 129; Paniowy, Paniówkami, Paniówkach, s. 139; strojeniem, strojenie, rozstrojony, s. 140; manuału, manuału, manuału, s. 143; dmuchawy, dmuchawę, s. 174; piszczalkowymi, piszczalki, s. 180, 207; piszczalki, piszczalki, s. 210; piszczalkową, piszczalkowe, s. 214; w tym, w tym, s. 215; organów, organów, s. 215-216; piszczalek, piszczalkową, piszczalek, piszczalkowe, s. 233; drewna, drewno, s. 240; głosów, głosów, s. 240; manuale, manuale, manuale, s. 272; dośrodkowy, odśrodkowy, dośrodkowo-odśrodkowy, odśrodkowo-odśrodkowy, dośrodkowość, odśrodkowość, dośrodkowy-odśrodkowy, dośrodkowymi, odśrodkowymi, dośrodkowości, odśrodkowością, odśrodkowo-odśrodkowy, odśrodkowością, dośrodkowością, dośrodkowym, dośrodkowości, dośrodkowo-odśrodkowym, dośrodkowości, odśrodkowości, s. 299-300; kombinację, kombinacji, kombinacji, kombinacje, kombinacji, kombinacji, kombinacje, s. 320-321; manuałach, manuałami, manuały, s. 324; przycisków, przyciski, przyciski, przyciskami, przyciskami, przycisków, s. 338; metalowymi, metalowych, metalowe, s. 339; miechów, miech, miechów, miechy, miechów, miech, miechów, miechów, miechem, s. 344.

W rozprawie naukowej, autor powinien posługiwać się właściwą dla dyscypliny terminologią, jak również unikać ogólników lub zwrotów typu: Następująca praca, s. 32; w całej dysertacji, s. 34; z powodu jego złego stanu, s. 37; całość dopełnia pismo, s. 60; od samego początku, s. 80; instrument został miernie oceniony, s. 143; całość jest obsługiwana, s. 148; całość miał obsługiwać, s. 155; obniżyć koszta, s. 174; ogólnie instrument wymaga kapitalnego remontu, s. 179; powodem była fatalna jakość techniczna, s. 184; w koszta robót, s. 200. Należy też wspomnieć o zdaniu: „Jej istotę stanowi odpowiedzenie na kilka pytań”, s. 32.

Język dysertacji powinien być precyzyjny. Należałoby unikać sformułowań: „W następnych latach po wybudowaniu organów pracownicy firmy Biernacki dokonywali, w ramach gwarancji, napraw powstałych usterek. W 1967 roku miała miejsce jedna z nich (jaka?). Z kolei w 1976 roku remont instrumentu przeprowadził organmistrz Witos (to imię czy nazwisko?) z Jankowic koło Pszczyny”, s. 179; „powodując olbrzymie straty materialne”, s. 190; „zaakcentował znaczną wielkość”, s. 205. Należy także zwrócić uwagę, że w tok narracji historycznej, autor wpisywał techniczny opis instrumentów, jakby korzystał z przygotowanego schematu. Egzemplifikacją tego może być tekst na stronach 205-209 i innych. Dysertacja historyczna wymaga od autora szczegółowych badań, lub przynajmniej wyjaśnień o braku informacji. Jako przykład można wskazać fragment: „W 1994 i 2004 roku nastąpiły następne renowacje instrumentu. Nie są znani ich autorzy”, s.

118. Na wykonanie takich prac wymagane są umowy między parafią a wykonawcami. Jeśli takich nie było, należy to zaznaczyć. Należałoby zwrócić uwagę na szyk zdań. Można w tym miejscu przywołać: „W 1974 roku translokacji organów, z Katowic – Ochojca do kościoła pw. Matki Bożej Fatimskiej w Wesołej (aktualnie dzielnica Mysłowic), dokonał R. Franke z Rybnika”, s. 129.

Wskazane przez recenzenta uwagi formalne, mogą być usunięte w trakcie przygotowania dysertacji do publikacji, która ubogaciłaby w znaczący sposób naukę polską w podjętym przez doktoranta zakresie badań. Nie umniejszają w istotny sposób wartości rozprawy.

Po zapoznaniu się z rozprawą p. Łukasza Steczka „Działalność firmy organmistrzowskiej Biernacki w granicach archidiecezji katowickiej. Studium historyczno-instrumentoznawcze”, której promotorem jest ks. dr hab. Henryk Olszar, prof. UŚ, stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane pracom doktorskim określonym w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (z kolejnymi zmianami). Biorąc pod uwagę kryteria ustawowe i ocenę recenzowanej pracy, wnioskuję o dopuszczenie p. Łukasza Steczka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Km. Romasz Moskal